

## СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ” ТА ЙОГО ВИДІВ

*У статті наведено теоретичні аспекти поняття соціальної відповідальності бізнесу, особливості його норм, аспектів. Розглянуто різновиди соціальної відповідальності. Проаналізовано соціальну та юридичну відповідальність.*

**Ключові слова:** соціальна відповідальність, юридична відповідальність, ретроспективна відповідальність, проспективна відповідальність.

### I. Вступ

Актуальність поданої теми є одним з головних питань на сьогодні. Істотний внесок у розуміння соціальної відповідальності зробили такі вчені, як: Т. А. Андрєєва, Т. Є. Ареф'єва, С. М. Богданов, Ю. Є. Волков, Г. П. Климов, С. І. Ковальов, М. Д. Култаєва, А. В. Ларін, В. А. Лозовий, В. Г. Мордкович, А. В. М'ялкін, Л. В. Сохань, В. Ф. Сухіна, В. Г. Рибалка, А. К. Уледов, Б. С. Яковлєв та ін. Учені пропонують своє бачення поняття соціальної відповідальності, її видів і взаємодії з громадськістю. Пропонуємо до розгляду дослідження декількох учених і їх бачення із цієї проблематики.

### II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути соціальну відповідальність бізнесу як одну із головних питань сьогодення.

### III. Результати

Соціальна відповідальність – поняття, що має двояке значення. З одного боку, це дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм. З іншого (у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок) – соціальна відповідальність особи полягає в тому, що вона зобов'язується нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру [5]. Це обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання [1].

Соціальна відповідальність розглядається у двох аспектах відповідно до того, якою є поведінка особи – соціально корисною чи соціально шкідливою.

Проспективний (позитивний) аспект. Соціальна відповідальність тут характеризує позитивне ставлення особи до своїх учинків. Це розуміння їх важливості для суспільства, бажання зробити їх якомога краще. Саме ця відповідальність передбачає почуття відповідальності, визнання лю-

диною відповідальності. Це відповідальність за майбутню поведінку.

Ретроспективний аспект. Ретроспективна відповідальність – це відповідальність за раніше вчинене. Вона передбачає зовнішній вплив зі сторони суспільства, держави, інших осіб.

Вона може бути:

- 1) правова (юридична);
- 2) позаправова:
  - моральна / етична;
  - громадська / політична / партійна;
  - виробнича / корпоративна;
  - сімейно-побутова;
  - релігійна тощо.

“У суспільстві існує стільки різновидів соціальної відповідальності, скільки в ньому діє різновидів соціальних норм” [5].

Соціальні норми, виконуючи в суспільстві охоронну, регуляторну й виховну функції, визначаючи раціональні межі свободи людини, виступають запорукою гармонізації, упорядкованої сталості суспільних відносин поступального прогресивного розвитку суспільства загалом. Якщо розглядати суспільство як складне, системне, багаторівневе утворення, соціально-правовий механізм, то є підстави погодитися з Б. Д. Шаховим у тому, що соціальні норми виконують роль ефективного засобу “збереження системи, системоутворення, відновлення системності в суспільних відносинах, вироблені самою соціальною системою в ході суспільної еволюції” [6].

Таким чином, соціальні норми через свої функції виступають системоутворювальним чинником. Розрізняють такі види соціальних норм: звичаї, традиції, норми моралі, релігійні (канонічні) норми, етичні норми, політичні норми, корпоративні норми, норми громадських організацій, технічні норми, норми культури, норми права тощо. У процесі взаємодії та взаємовпливу різних видів соціальних норм кожна з них, зберігаючи свою специфіку, виступає особливим регулятором [3].

Вивчаючи зміст категорії “відповідальність”, необхідно виходити з того, що соціальну відповідальність не можна зводити до одного з її різновидів: моральної, політичної, юридичної, професійної та ін. У процесі вивчення цих різновидів відповідальності необхідно зауважити, що співвідношення соціальної відповідальності з її різновидами можливо уявити як діалектичний зв'язок загального й особливого.

Соціальна відповідальність є родовим поняттям стосовно її різновидів. Найсуттєвіші риси та ознаки, притаманні соціальній відповідальності, властиві і її окремим різновидам.

Юридичну відповідальність необхідно вивчати у взаємозв'язку із соціальною. Це пов'язано з тим, що філософи й соціологи, визначаючи соціальну відповідальність, відображають риси, пов'язані з моральною, політичною, релігійною відповідальністю, при цьому не розкриваючи повністю ознаки юридичної відповідальності.

Так, Л. Білецька [1] визначає соціальну відповідальність як обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання.

Схоже, але більш ємке визначення соціальної відповідальності знаходимо у Р. Хачатурова та Р. Ягютяна [5]. Під соціальною відповідальністю вони розуміють дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок, вони зобов'язані нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру.

На думку О. Плахотного [4] поняття відповідальності поєднує дві форми, два різні види відповідальності:

1) відповідальність як реакція суспільства на поведінку індивіда (суспільна відповідальність);

2) відповідальність як система відповідей індивіда на вимоги суспільства (особиста відповідальність).

Зауважено, що між суспільством та індивідом існує взаємозв'язок. З одного боку, суспільство покладає на індивіда обов'язок вчиняти соціально корисні вчинки, а з іншого – воно зобов'язане сприяти суб'єкту у здійсненні ним своїх прав та обов'язків та несе за це відповідальність.

Соціальна відповідальність відображає певне співвідношення між особистістю та суспільством інтегрально. Як зазначає О. Ростигаєв, соціальна відповідальність є виразом всієї багатоманітності соціальних відносин та узагальнений вираз усіх форм відповідальності. Специфіка конкретних ви-

дів відповідальності зумовлена природою тих суспільних відносин, всередині яких вони виникли та існують у власній якісній визначеності.

О. Поляков характеризує соціальну відповідальність як зовнішню негативну реакцію з боку суспільства на дії суб'єкта, що порушують соціальну комунікацію, і є легітимною соціальною відповіддю на неприпустимому поведінку через реалізацію принципу покарання. І. Семякін визначає соціальну відповідальність як обов'язок індивіда виконувати відповідні політичні, юридичні та моральні вимоги, які встановлює суспільство, держава чи колектив.

Ураховуючи викладене, можна визначити соціальну відповідальність як діалектичний взаємозв'язок між особою та суспільством, що передбачає взаємні права й обов'язки з виконання приписів соціальних норм і покладення різноманітних засобів впливу у разі її порушення.

У науковій літературі відсутня єдність думок про кількість видів соціальної відповідальності. Так, на думку Н. Фокіної соціальна відповідальність складається з моральної та правової. Н. Головка зазначає, що соціальна відповідальність існує у формі політичної, правової та моральної відповідальності. Л. Грядунова до соціальної відповідальності відносить політичну, громадянську, партійну, виробничу, правову, моральну, сімейно-побутову, а О. Плахотний [4] пропонує класифікацію, що об'єднує всі ці види відповідальності, приєднуючи до них економічну, національну та державну.

М. Бахтін виділив такі види соціальної відповідальності: моральна, персональна, політична, соціальна. На думку Р. Хачатурова [5], в суспільстві існує стільки різновидів соціальної відповідальності, скільки в ньому діє різновидів соціальних норм.

Достатньо обґрунтованою є класифікація соціальної відповідальності на неправову й правову. Неправова соціальна відповідальність не має юридичного характеру та виступає у формі моральної, політичної, корпоративної, релігійної, етичної та ін.

Моральна відповідальність настає у випадку порушення традицій, звичаїв, норм культури та естетичних норм. Вона наявна в суспільному осуді та соціальному відмежуванні від суб'єкта, що порушує чи ухиляється від виконання норми поведінки. Моральна відповідальність має важливе значення, оскільки забезпечує відповідність суб'єктів прийнятим у суспільстві уявленням про добро та зло, справедливість і несправедливість.

Політична відповідальність настає при порушенні норм, дотримання яких покладається суспільством на публічного політика. Її призначенням є забезпечення упорядкування політичної сфери суспільних від-

носин шляхом демонстрації недовіри, необрання політика на новий термін до представницького органу, виключення з певної організації.

Корпоративна відповідальність настає у випадку порушення корпоративних правил, які прийняті певною соціальною структурою та не мають правового значення. Відображається у осуді членами корпорації чи в разі недовіри порушнику.

Релігійна відповідальність заснована на нормах, що регламентують порядок відправлення релігійних культів, та вірі в Бога. Забезпечують організацію релігійної сфери шляхом визначення можливих засобів впливу до суб'єктів, що порушують вимоги релігійних норм.

Всі види соціальної відповідальності мають пасивний характер, оскільки негативна реакція з боку суспільства в цих випадках не передбачає примусового впливу на нормопорушника. Вона не заснована на праві вимагати відповідної поведінки, а проявляється у бажанні висловити негативне ставлення шляхом відмови у спілкуванні чи дистанціюванні.

Правова відповідальність настає у випадку порушення норм державно-організованого права. Вона має активний характер, оскільки передбачає активний психологічний вплив на порушника аж до застосування примусового фізичного впливу.

Таким чином, соціальна та правова відповідальність співвідносяться як загальне та особливе (табл. 1). Для цих видів відповідальності притаманні такі спільні риси:

1. Як будь-яка соціальна, так і юридична відповідальність є засобом гарантування та охорони суспільних відносин.

2. Їх встановлюють певні суб'єкти та гарантують певні засоби.

3. Є засобами гарантування прав людини та суспільних інтересів.

4. Є елементами надбудови суспільства, що залежать від рівня розвитку економічних, політичних та суспільних відносин.

5. Мають динамічний характер, тобто розвиваються та трансформуються разом із суспільними відносинами.

6. Існують у певній сфері та регламентуються певним різновидом соціальних норм.

7. Переслідують досягнення певної мети та мають функціональну спрямованість.

8. Передбачають настання певних наслідків для порушника.

9. Забезпечують системність суспільства як соціального утворення.

10. Виробляють повагу до прав та свобод людини і є проявами культури суспільства.

Наявність зазначених вище спільних рис не заперечує самостійного характеру юридичної відповідальності як основного різновиду соціальної відповідальності бізнесу.

Таблиця 1

**Різновиди відповідальності та їх ознаки**

Юридична відповідальність	Соціальна відповідальність
Призначається компетентними органами держави	Призначається недержавними структурами
Передбачена правовими нормами	Регламентована соціальними нормами
Має примусовий характер	Не є засобом примусу
Застосовується відповідно до нормативно закріпленого процесу	Регламентована в довільному порядку
Має визначений вид і форму	Має довільну форму
Породжує додатковий обов'язок	Націлена на реалізацію основного обов'язку
Є невіддільною від правопорушення та є його наслідком	Пов'язується з порушенням соціальних норм
Пов'язана з державно-владною діяльністю	Пов'язана із засобами суспільного впливу
Призначена відповідно до санкції правової норми	Соціальні норми, що регламентують відповідальність, не мають структурних елементів
Настає незалежно від розуміння змісту норм суб'єктами та ставлення до них	Настає лише в результаті порушення норм щодо розуміння їх змісту і ставлення до них
Має виключно правовий характер	Існує у різних видах

#### IV. Висновки

Отже, соціальна відповідальність є комплексною категорією, що передбачає наявність різноманітних форм та видів [2].

Соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство й довкілля через прозору та етичну поведінку, яка:

- сприяє стійкому розвитку, здоров'ю та добробуту суспільства;
- враховує очікування зацікавлених сторін;
- відповідає чинному законодавству й узгоджена з міжнародними нормами поведінки;
- інтегрована в діяльність всієї організації і реалізується нею на практиці.

Кожен суб'єкт економічної діяльності (організація) бере на себе відповідну соціальну відповідальність перед державою, суспільством, працівниками, довкіллям. Соціальна відповідальність розповсюджується також на сферу охорони праці.

#### Список використаної літератури

1. Белецкая Л. И. Свобода и ответственность : авторефер. дис. ... канд. филос. наук / Л. И. Белецкая. – Саратов, 1972.
2. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006.
3. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и го-

- сударства / В. С. Нерсесянц. – Москва : Норма, 2000. – С. 51.
4. Плахотный Алексей Федорович. – Харків : Вища школа, Издательство при ХГУ, 1981. – 191 с.
5. Хачатуров Р. Общая теория юридической ответственности / Р. Л. Хачатуров, Д. А. Липинский. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2007. – 950 с.
6. Шахов Б. Д. Социальные нормы: философские основания общей теории / Б. Д. Шахов. – Москва : Наука, 1985. – С. 93.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014.

**Луценко Е. М. Сущность понятия «социальная ответственность бизнеса» и его видов**

*В статье представлены теоретические аспекты понятия социальной ответственности бизнеса, особенности его норм, аспектов. Рассматриваются разновидности социальной ответственности. Проанализированы социальная и юридическая ответственности.*

**Ключевые слова:** социальная ответственность, юридическая ответственность, ретроспективная ответственность, проспективная ответственность.

**Lutsenko E. The Essence of the Concept of Corporate Social Responsibility and it's Types**

*In the article it is defined the concept of social responsibility given by various scientists, who determined this concept in their own way and classified them by types and stages and allocated those aspects which considered essence of this concept more accurately.*

*The prospective and retrospective aspects of social responsibility are considered.*

*It is also considered accurately the social norms as they are an integral part of social responsibility. Social norms, carrying out security, regulatory and educational functions in society, defining optimum borders of personal freedom, act as pledge of harmonization, the ordered stability of the public relations of forward progressive development of society in general.*

*It is considered legal responsibility as one of social responsibility kinds.*

*Social responsibility is a generic term in relation to its versions. The most essential features and signs which are inherent to the social responsibility, inherent and to its separate versions.*

*Considering the social responsibility types it is possible to tell that all types of social responsibility have passive character as negative reaction from the side of society doesn't provide compulsory impact on a violator of norms in these cases. It isn't based on the right to demand the corresponding behavior, and is reflected in desire to express negative attitude by refusal in communication or a distancing.*

*Legal responsibility comes in case of violation of norms of the state and organized law. It has active character as assumes active psychological impact on the violator up to application of compulsory physical impact.*

**Key words:** social responsibility, legal responsibility, responsibility retrospective, prospective responsibility.